

*Smuk Péter**

Az online tudomány és felsőoktatás aranyfedezetéről

Lenkovics Barnabás professzort nemcsak mint egykori tanítványa köszöntöm, hanem egyben már mint kollégája a felsőoktatási oktatás- és tudományszervezés kalandos kihívásai közepette. Évek óta felsőoktatási testületekben dolgozhatunk együtt az egyetemi képzésért és tudományos tevékenységért; a minőségi szempontok állhatatos képviselőjének dedikálom jelen tanulmányomat.

A világháló új dimenziókat nyitott a tudományos kutatás és a felsőoktatás számára is. Ennek körében szólok egyrészt a világhálón és a világháló segítségével folytatott tudományos tevékenységekről, másrészt az online tanulás lehetőségeiről – és mindezek kockázatairól. Előrebocsátom, elsősorban a saját tudományterületem, a társadalomtudományok sajátosságai alapján fogalmazom meg gondolataimat.

A világháló kínálta lehetőségek valójában már paradigmaváltáshoz szükséges kritikus tömeget képviselnek. Azt azonban mindig szem előtt kell tartanunk, hogy az akadémiai és egyetemi élet megannyi aspektusa – az újszerű eredmények felmutatása és az innováció mint cél elismerésével együtt – jellemben inkább konzervatív. Legalábbis ebből a szemszögből kiindulva fogalmazhatunk meg az „előnyökkel” kapcsolatos fenntartásokat, vagy pontosabban: rámutathatunk a fejleményekben rejlő kockázatokra.

1. A tudományos kutatásokról

A tudományos kutatás egyik legfőbb kihívása, hogy a kutató kellő információt szerezzen a vizsgált tárgyról, a témában megjelent tudományos álláspontokról, eredményekről. Az információszerzés tulajdonképpen a kutatómunka gerince, fáradságos, időigényes. Umberto Eco a hetvenes években ezzel az alap-

* Oktatási dékánhelyettes, habilitált tanszékvezető egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Alkotmányjogi és Politikatudományi Tanszék.

vetéssel kezdi, hogyan és mennyi idő alatt írjunk szakdolgozatot¹ (vagy tudományos cikket):

„ha csak egy hatvan oldalnál nem hosszabb, jó folyóiratcikket akarunk létrehozni, a munka felmérése, a bibliográfia felkutatása, a dokumentumok rendszerezése és a szöveg megfogalmazása közben hat hónap egy szemvillanás alatt eltelik. Érettebb tudós persze kevesebb idő alatt is megír egy tanulmányt, de neki több év olvasás, cédulázás, jegyzetelés áll a háta mögött, míg egy diáknak a semmiből kell kiindulnia.”

Ez az idő már nem áll rendelkezésére a mai egyetemistának, kutatónak. Igaz, sok eszköz megkönnyíti a munkájukat, többek között a világháló.

Az interneten rengeteg segítséget kapunk a kutatásainkhoz, illetve a másik oldalról a tudományszervezők tudománydíszeminációs, tudásmenedzsment tevékenységének elsődleges céljai között szerepel a világháló adta lehetőségek kihasználása. A tudományos közélet/diskurzus nagy részben a világhálón vagy virtuális közösségi térben is zajlik. Tekintsük át az ezzel járó előnyöket.

A könyvtározás több szempontból kényelmetlen dolog. A (szoba)tudósokat zavarhatja, hogy utazniuk (még ha városon belül is), ruhatározniuk, sorban állniuk kell, a könyvet más is használhatja és akkor nem elérhető, a vidéki könyvtárak sokszor gyér ellátottságúak, a külföldi kurrens irodalom csak nehezen található meg vagy érhető el hazánkban. A könyvtárak maguk is kínálnak online szolgáltatásokat, mivel azok tulajdonképpen költséghatékonyabbak mint a papíralapon való beszerzés. (Személyes tapasztalat ugyanakkor, hogy mondjuk egy HeinOnline előfizetésre egyetemi könyvtáraknak is ritkán van évi másfél millió forintjuk.) Az online adatbázisokban elérhetők tudományos cikkek a világ minden részéről, tulajdonképpen ingyen és gyorsan. Amennyiben a rendszer engedi, a lekért cikket általában letölthetjük, magunkkal vihetjük, és megspóroljuk a jegyzeteléssel járó időt és kézfájdalmakat vagy pedig a fénymásolás költségeit. (Szerzői jogi aspektusokra nem térek ki.) Amennyiben saját gépünkön létrehozott könyvtárunk ilyen (pdf stb.) dokumentumaiban könnyű kulcsszavakra, fogalmakra rákeresni, tulajdonképpen a cédulázás nagyrészt okafogyottá válik. Feltehetjük a kérdést, hogy akkor miért is van szükség továbbra is a fizikailag megfogható kölcsönzési rendszer fenntartani. Egyrészt természetesen a világháló és információtechnológiai eszközök elérésének korlátozottsága, de egyéb (pl. szerzői jogi) szempontok² miatt is. Saját tapasztalat, hogy könyvtárközi kölcsönzéssel sok esetben nem is kell magát a könyvet/kiadványt megkérni, egyes szolgáltatók könyvtárosok beszkennelik a kért fejezetet/cikket, és e-mailben megküldik, ingyenesen, órákon belül.

Az adatbázisok egy része nem csak könyvtárban, hanem otthonunkban is elérhető, egyes cikkek letöltése – ha a szükség nagy úr – még fizetős változatban is megéri. Találunk továbbá olyan tartalmakat, amelyek minden nehézség nélkül, megfelelő keresőszavakkal ingyenesen elérhetők a világhálón. Több folyóiratot már elég kicsi időbeli késleltetéssel a kiadó minden további nélkül a világhálóra is feltölt, nem beszélve akár egész monográfiákról, más kiad-

¹ ECO, UMBERTO: *Hogyan írjunk szakdolgozatot?* Budapest, 1996, Kairosz, II. 4. pont.

² http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?issue_id=526&id=5496, 2015.04.30.

ványokról. (Most szintén nem érintek szerzői jogi kérdéseket, amelyekkel pl. a Google Books³ szembesül.)

Az információs szabadságról szóló legújabb törvényhozási alapállás, hogy az állami szervek megannyi adatot kötelesek közzétenni honlapjukon. Az így létrehozott adatbázisok is kimeríthetetlen információforrást kínálnak a kutatóknak. Utalni lehet itt például a jogszabályok, bírósági döntések gyűjteményeire, statisztikai adatokra stb., hazai és nemzetközi szinten egyaránt. Az egyes állami szervek bizonyos közpolitikai cselekvési tervei és eredményei sokszor olyan szakmai anyagokban kerülnek publikálásra, amelyek megbízható és legtöbbször rendszerezett tudásbázist nyújtanak a társadalomtudomány területén kutatók számára. A közgyűjtemények⁴ digitalizált anyagai hasonlóképp kezdenek terjedni a világhálón.

A tudományos források világhálós elérésének könnyedsége, a közlemények online közzétételének alacsony költségei miatt sokan az online tudományszervezésre való áttérést képviselik. A tudományos közéletbe való belépés is könnyebbé válik a világhálós lehetőségeinkkel. Amennyiben online elérhető folyóiratokban publikálunk (vagy ilyen folyóiratot szerkesztünk), írásainkat könnyebben megtalálják, hiszen mások is a neten kutatnak. Ily módon a műveinkre történt hivatkozások, tudományos kapcsolataink könnyebben gyümölcsöznek, mindez pedig a tudományos karriernek alapvető, számszerűsített ismérve-elvárásai közé tartozik. Ne feledjük továbbá a tudományos eseményekről, lehetőségekről (konferenciák, ösztöndíjak, álláshirdetések) szóló információk világhálón való megtalálásának könnyedségét, ezáltal megannyi adminisztratív körülménytől való megszabadulásunkat. (A szerző több olyan nemzetközi szakmai rendezvényt szervezett, amelynek meghirdetése, jelentkeztetése és felvételi procedúrája tisztán online és elektronikus módon történt, különösebb szakmai megalkuvás, nehézségek és visszaélések nélkül. Maga a rendezvény viszont nem a virtuális térben zajlott.) Hozzátehetjük a közösségi oldalakon létrejövő „tudós” közösségeket, amelyek egymást informálják a tudományos eredményeikről stb.

Azok a világhálós szolgáltatások, amelyek lehetővé teszik viszonylag nagyobb számú felhasználó számára, hogy egy időben bekapcsolódjanak videók és szövegek megosztásába, tulajdonképpen online konferenciák, műhelyek támogatására szolgálhatnak.⁵ Ezáltal a tudományos közéleti diskurzusba nemcsak az írott közleményeink révén, de prezentációinkkal, beszédeinkkel is bekapcsolódhatunk. Az ilyen események, leszámítva a konferenciaebédeket, szállást és más társasági programokat (de miért is mondunk le ezekről...?), legalább a valódi konferenciákkal megegyező lehetőségeket kínálnak a „networking” és disszemináció számára. Ne feledjük, az utazás és ott-tartózkodás pénzbeli és időbeli költségeit is megspóroltuk.

Fontos fejlemény, hogy a tudományos szféra létrehozott olyan online adatbázisokat, amelyeken az egyéni, illetve intézményi tudományos teljesítményekről és előrehaladási státusokról lehet (és kell) megbízható információt

³ <http://copyrightinthexxcentury.blogspot.hu/2010/02/google-books-ugyrol.html>, 2015. 04.30.

⁴ <http://hungaricana.hu/hu/>, 2015.04.30.

⁵ <http://www.hongkiat.com/blog/online-meeting-tools/>, 2015.04.30.

megosztani, fellelni. Itt kiemelhető a doktori adatbázis⁶ (a doktori képzésekről és fokozatszerzésekről, disszertációkról szóló adatokkal) és a Magyar Tudományos Művek Tára⁷ (mint nyilvános publikációs jegyzék), amelyeknek sokáig tisztázatlan volt ugyan a jogi helyzete, de az akkreditációs bizottság tulajdonképpen kikényszerítette a használatukat.⁸

A világháló kínálta előnyök egyébként még több aspektusban sorolhatók, részletezhetőek lennének. Foglaljunk el azonban a bevezetőben említett, némileg konzervatív álláspontot, annak érdekében, hogy az újdonságokkal járó kockázatokra is felfigyeljünk. A technológiai fejlődés ugyanis rosszindulatú vagy helytelen beállítódású felhasználók számára is előnyöket kínál. Előrebocsátom (ismét), hogy a tudományos kutatás módszertani követelményei és a tudományos teljesítmények szempontjából nem lényegtelenek, ám mostani vizsgálódásunk szempontjából másodlagosak a szerzői jogi kérdések. A minőségi tudomány áll ugyanis kételyeink középpontjában. Három alapvető szempontot emelhetünk ki.

1.1. A szobatudósi pozíció mint rossz beállítódás

Az említett fejlemények gyakorlatilag lehetővé teszik, hogy otthon, a karosszékből szerezzünk be olyan sok információt, tulajdonképpen pillanatok alatt, amely mennyiséghez és minőséghez korábban hónapok könyvtározása, külföldi utak-ösztöndíjak voltak szükségesek. Még kérdőíveket is könnyebb a világhálón készíteni, semmint terepre menni személyes interjúkkal. Az elefántcsonttorony azonban szükségszerűen dohos lesz egy idő után. Ha nem lépünk ki a vizsgált intézmények, társadalmi jelenségek stb. valóságába, hatalmas kockázatot vállalunk, hogy félreértünk valamit, félreinformálnak, vagy egyszerűen nem vesszük számításba az írott és nem írott ismeretek (tapasztalat) sokszor egyenrangú szerepét a valóság megismerésében, így a valódi tudományos eredmények megalapozásában, verifikálásában. Más kérdés, hogy miként „díjazza” a tudományos szféra a „tiz cikkből egy tizenegyediket” típusú eredményt, vagy a felsőoktatás az olyan hallgatói dolgozatokat, amelyek létrehozásánál a költségmegtakarítás (tanulásra és alkotásra fordítandó időben, fáradságban) dominált. Ha elviseli az ilyen termékek „sikerét”, az valószínűleg diszfunkció és beteges jelenség.

⁶ <http://www.doktori.hu/>, 2015.04.30.

⁷ <https://www.mtmt.hu/>, 2015.04.30.

⁸ Lásd MAB 2008/8/II.2. sz. határozat, továbbá 1167/2014. (III. 25.) Korm. határozata a tudományos közlemények közzétételéről szóló nemzeti bibliográfiai adatbázis létrehozatalával kapcsolatos egyes feladatokról, ill. 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról (Nftv.) 53/A. §.

1.2. A világhálón elérhető tartalmak megbízhatósága

Azzal alapvetően persze nincsen baj, hogy gyorsabban, könnyebben lehet információkhoz, tartalmakhoz jutni a világháló használatával. Azonban ne feledjük, hogy az internet nem csak az információt keresők, hanem az információt megosztók számára is nagy könnyedséget jelent. Míg például egy nyomtatott formátumú publikáció csak akkor közölhető a gyakorlatban, ha van elég pénzem a könyv/írás nyomtatására vagy kiadására, illetve ha a tudományos fórumokon (i. e. akadémiai folyóiratokban, szerkesztett kötetekben) előzetes szakmai ellenőrzés igazolta vissza az írásom egy bizonyos elfogadható színvonalát. A világhálón a demokratikus hozzáférés révén szinte korlátlanul tudunk információkat, tanulmányokat stb. közölni: azok is, akiknek megfelelő felkészültségük nincsen, és olyat is, ami színvonalában/igazságtartalmában kifogásolható. A téves információk pedig könnyen beszivároghatnak a kutatási eredményeinkbe. Feltehetjük a kérdést, hogy miként lehet elkerülni ezt a veszélyt. Honnan tudhatom egy megosztott tartalomról, hogy értékes (igaz stb.), vagy nem? A szerző megbízható? Mindenki tévedhet, akadémikusok is rászorulnak a jó olvasószerkesztőkre, szakmai lektorokra. A felület árulkodik? Több esetben talákoztam olyan lektori kifogással, amely valamely dolgozatban a Wikipédia szócikkére való hivatkozást kifogásolta. Mivel könnyen hozzáférhető és nehézkesen ellenőrizhető adatmegosztásra ad lehetőséget, valóban, a Wikipédia használata kockázatos. De hogy önmagában forrásként üldözendő legyen...? Hasonló kockázatokkal szembesülhetünk – konkrét esetben –, amikor külföldi szabályozások után kutatunk. Tegyük fel, nem bírjuk például a skandináv vagy szláv nyelveket, de az európai országok túlnyomó többségében sok belső jogi norma elérhető angol fordításban a világhálón. Mielőtt megrészegülünk az összehasonlító jogi elemzések számára megnyíló lehetőségektől, ne feledjük a kockázatokat: hiteles-e a fordítás, a fordítás mikori hatályát tükrözi a jogszabály szövegének, valamint az írott jogi norma sokszor – jogszociológiai közhely – eltér a valóságtól... Nem árt tehát az adott ország szakértőivel konzultálni. Úgy ítélem meg ugyanakkor, hogy magabiztosan kutathatunk állami szervek hivatalos honlapjain; egyetemek vagy akadémiai intézetek online adatbázisaiban, folyóirataiban; olyan periodikákban, amelyek nyomtatott verziója akadémiai minősítéssel bír (a nyomtatott verzió mint aranyfedezet még sokáig tartani fogja magát). Általában pedig nem árt, ha magunk is megpróbálunk tudományos módszerekkel meggyőződni az online fellelt információk megbízhatóságáról, tudományos fogyaszthatóságáról.

1.3. Az áltudományos folyóiratok (fake vagy standalone journals, predatory open access publishers)

A tudománydiszemináció fentebb jelzett előnyei miatt, valamint amiatt, hogy a tudományos karrierpálya elvárja a publikációs teljesítményeket, ellepték a világhálót olyan üzemszerűen (üzletszerűen) létrehozott folyóiratok, amelyek akadémiai elismertséggel nem rendelkeznek. Ezek könnyű megjelenést, nemzetközi publikációs lehetőségeket hirdetnek, sőt nemegyszer az óvatlan kutató váratlanul még a szerkesztőbizottságukban⁹ is találhatja magát. A probléma gyökere hasonló a Wikipédiához: a felület önmaga determinálja a közlemény minőségét? Igen, mégpedig azért, mert ezek a lapok tulajdonképpen a tudományos közéletbe való belépés nehézkes, minőségi kritériumait kerülik meg. És még jól meg is élnek abból, hogy fejlődő országok tapasztalatlan tudósait megtévesztik. A *fake* folyóiratok felismerésére már több tesztet¹⁰ és listát¹¹ is közzétettek, ezekben érdekes kritériumokat találhatunk (ISSN számok valósága, szerkesztőbizottság tagjai, a szerkesztő kilétének hiánya, a szakmai lektorálás hiánya, a lap címének és tartalmának távolsága, a szerkesztőség vagy kiadó címén egy kertvárosi villa található stb.).

1.4. Plágium

A világháló adta lehetőségek közé tartozik az is, hogy az online elérhető kész szövegek rendkívül egyszerűen átemelhetők „saját” tanulmányainkba. Amennyiben az ilyen szövegek a neten könnyen fellelhetők, könnyű felismerni a plágiumot is, azonban ha korlátozottan elérhetők, már nehéz dolgunk van. Ez utóbbira az a konkrét probléma világít rá, hogy miként ismerik fel mondjuk egy soproni egyetemista szakdolgozatáról, hogy az egy szegedi, 4-5 évvel ezelőtt beadott, Szegeden az egyetemi könyvtárban online elérhető dolgozat szövegét vette át? Amíg nincsen országos (nemzetközi?), teljesség igényével létrehozott plágiumkereső vagy (szak)dolgozat-adatbázis, aligha veszik észre a csalást. Nem marad más addig, mint hogy az egyetemi oktatók szoros felügyeletet gyakorolnak a konzultáció során a hallgató kutatómunkájának előrehaladása felett. Ez viszont már továbbvezet minket az online tanulás/tanítás problematikájára.

⁹ <http://blogs.plos.org/mindthebrain/2014/09/24/top-eleven-ways-tell-journal-fake/>, 2015.04.30.

¹⁰ <http://scholarlyoa.com/2012/11/30/criteria-for-determining-predatory-open-access-publishers-2nd-edition/>, 2015.04.30.

¹¹ <http://scholarlyoa.com/individual-journals/>, 2015.04.30.

2. Az online tanulásról

Az elmúlt másfél évtized népszerű témája volt a világháló és az információtechnológiai újdonságok behatolása az oktatásba, ezek hatása a tanulók hozzáállására, valamint a képzésekre.¹² A kérdéskör alapvető kérdése, hogy a klasszikus képzési rendszerek és módszerek meghaladhatók-e. Annak elismerése gyorsan megtörtént, hogy az információtechnológiai újdonságok alkalmazása az oktatásban, illetve az elektronikus tanulás megannyi előnnyel jár. Ebben a témakörben a felsőoktatás és a társadalomtudományok (állam- és jogtudományi karok) szemszögéből fogalmazzuk meg gondolatainkat.

Némileg maradi a felsőoktatásban az úgynevezett kontaktóra fogalma. A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény (Nftv.) 108. § szóhasználatával ez a tanóra: a tantervben meghatározott tanulmányi követelmények teljesítéséhez az oktató személyes közreműködését igénylő foglalkozás (előadás, szeminárium, gyakorlat, konzultáció), amelynek időtartama legalább negyvenöt, legfeljebb hatvan perc. Fontos, hogy a tanóra az oktató személyes közreműködését igényli, s nem a hallgatóét. Kérdés, mit jelentenek új tanítási-tanulási formák (a világháló segítségével), és az oktatók, hallgatók személyes közreműködése miként fogalmazható újra ebben a rendszerben.

2.1. Online egyetemi szolgáltatások

Először is, bár most nem ez az elsődleges gondolatunk, nem mehetünk el amellett, hogy az egyetemeken-főiskolákon már nagyon sok szolgáltatás könnyíti a hallgatók, oktatók és az adminisztráció dolgát. Szinte a vízözön előtti-nek tűnik saját tapasztalatunk a kilencvenes évek végéről, a vizsgajelentkezésre való sorban állásról, a teljesen papíralapú ügyintézésről. (A folyosókon való dohányzásról... stb., de ne térjünk el a tárgytól.) Ehhez képest a mai egyetemek szinte internet-egyetemeknek számítanak, legalábbis abban az értelemben, hogy a hallgató világháló nélkül jóformán lemarad az egyetem és a polgárai közötti kommunikáció jó részéről. A kurzusokra és vizsgákra jelentkezés, a hallgatói kérelmek-ügyek intézése, hivatalos tájékoztatások megküldése, sok esetben a kurzusok megtartása során az oktatók és hallgatók párbeszéde elektronikus oktatásszervezési felületeken, tanulmányi rendszerekben zajlik.

¹² FORGÓ SÁNDOR: Az új média és az elektronikus tanulás. *Új Pedagógiai Szemle*, 2009. 8–9. sz. 91–96.

2.2. E-tananyagok

Az oktatásban főleg ott vált kézenfekvővé az új technikai eszközök alkalmazása, ahol költséghatékonyságot eredményezett: a tananyagok tekintetében, ráfordítási szempontból nyilvánvaló a nyomtatott könyvek meghaladásának igénye. Az elektronikus tananyagok továbbá új tartalmakat is magukba foglalhatnak: mozgóképes illusztrációkat, sőt, előadások felvételeit is. Az *e-tanulás* bölcsője a számítógép-alapú *oktatás* volt, amikor a fejlesztői eredményeket nagy lelkesedéssel használta tanár-diák egyaránt – már hosszú évtizedekkel ezelőtt.¹³

Az elektronikus tananyag roppant könnyen megosztható a világhálón is. Itt elsősorban a tananyag új formában való megjelenítéséről beszélhetünk, de ez természetesen az oktatási módszertant is befolyásolja (például a szemléltetés új formája miatt).

Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a világhálón megannyi, nem az oktató által tankönyvként elkészített információ is jelen van, tudományos munkák, közgyűjteményi és más források – amelyeket a felsőoktatásban egyébként is rutinszerűen, tömegesen kell használni a tanuláshoz. Az oktató és hallgató újszerű felelőssége jelenik meg itt, nevezetesen az, hogy egy-egy tanóra követelményeinek (vizsga, beadandó dolgozat stb.) teljesítéséhez milyen forrásokból dolgoznak. A hallgató mozoghat a könnyebb megoldások felé (kidolgozott tételek tömegesen keringenek), az oktátónak viszont világossá kell tennie, hogy bizonyos színvonalat elvár, ez pedig csak minőségi forrásokból teljesíthető. Amennyiben jobb tananyag/forrás lelhető a világhálón, mint amit az intézmény/oktató kiad, az előbbi a minőségi versenyben felül is kerekedhet, ellene legfeljebb adminisztratív eszközökkel lehet élni. Ha az információ, a „tudás” a világhálón elérhető, az oktató valójában abba az új helyzetbe kerül, hogy a hallgatókat eme információ-tengerben kalauzolja, a (megfelelő) tudás megtalálásához, megszerzéséhez és használatához segítse. Az ismeretátadás tudásmenedzsmentté válik. Ez különösen a felnőttképzésben teremt éles helyzetet – itt ugyanis szakmailag tapasztalt hallgatókkal áll szemben a tanár; a fiatalabb felnőttek számára inkább az internethasználat, az információbőngészés módszertanát kell mielőbb átadni.

Az igazi e-learning tananyag persze nem lehet egyszerűen a nyomtatott jegyzet digitalizálása, mert odahaza ülő tanulókat kell „vezetnie” – az oktatót is pótolva.¹⁴ Az e-learning kritikusai megemlítik azt a szempontot is, hogy a hallgatóknak el kell(ene) sajátítaniuk olyan kompetenciákat, amelyek ténysze-

¹³ WILLIAMS, JEREMY B. – GOLDBERG, MICHAEL: The evolution of e-learning. In *Proceedings of Australasian Society for Computers in Learning in Tertiary Education Queensland University of Technology*. Brisbane (Australia), 2005, 725–728. https://ascilite.org.au/conferences/brisbane05/blogs/proceedings/84_Williams.pdf, 2015.04.30.

¹⁴ PETÁKNÉ BALOGH ANIKÓ: *Az e-learning szerepe a felsőoktatási intézmények tudásmenedzsment rendszerében*. Doktori értekezés (Szent István Egyetem, Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola). Gödöllő, 2014. https://szie.hu/file/tti/archivum/Petakne_Balogh_Aniko_ertekezes.pdf, 2015.04.30.

rően csak iskolapadban lehet megszerezni: például hosszú, elmondott szövegek megértése-követése, a jegyzetelés készsége. Ez a készség magába foglalja azt, hogy az illető képes 90 percen keresztül figyelni – akár hozzászólni, érvelni –, a szóban elhangzottakat lejegyzetelni s eközben azt intellektuálisan fel is dolgozni (rendszeresítéssel, tömörítéssel stb.).

A minőségi tananyagok (tanuláshoz használható anyagok) ismerveit tekintetében visszaülök előző pontban, az online tudományos tevékenységről elmondottakra.

2.3. Új képzési módszerek

A képzési módszerek tekintetében abból indulunk ki, hogy az Nftv. (17. §) három típusú képzést ismer: a teljes idejű, a részidős, továbbá a távoktatásos képzést. A teljes idejű képzést 300 tanóraban, munkanapokon kell szervezni, a részidőst esti vagy levelező munkarendben, 90–150 órában. A levelező képzés munkarendjében – amely szerint a tanórák tömbösítve, legfeljebb kéthetenként az intézményben kerülnek megtartásra – a távoktatás módszerei is alkalmazhatók. Távoktatásnak azt tekinti a törvény (108. §), amely

„sajátos információ-technológiai és kommunikációs taneszközök, valamint ismeretátadási-tanulási módszerek, digitális tananyagok használatával az oktató és hallgató interaktív kapcsolatára és az önálló hallgatói munkára épülő képzés, amelyben a tanórák száma nem éri el a teljes idejű képzés tanóráinak harminc százalékát”.

A távoktatás az egyéni és a csoportos felkészítés mellett a harmadik törvényesen elismert képzési forma. A felsőoktatásban a tanóra fentebb idézett fogalmába a konzultáció is belefér, ez a törvény szerint az oktató által a hallgató részére biztosított személyes megbeszélés lehetőségét jelenti.

A felnőttképzésről szóló 2013. évi LXXVII. törvény a „felnőttek” számára kicsit pontosítja/kiigazítja a távoktatás és konzultáció meghatározását (2. §), e szerint

„a résztvevő a képzési idő több mint felében egyedül, önállóan, a távoktatási tananyagba épített iránymutatás mellett tanul, a képzési idő kevesebb mint felében pedig konzultációkon vesz részt. Az elsajátítási folyamat önálló megvalósításához szükséges tananyaghozordozó, felmérő és útmutató anyagokat tartalmazó tanulócsoportot a képző intézmény bocsátja rendelkezésére. A konzultációkon, amelyek a kapcsolattartás bármely formájában – különösen személyes megbeszélés, internet, telefon – megvalósulhatnak, a résztvevők az önállóan szerzett ismereteiket pontosítják, illetve elmélyítik. A távoktatás minden fázisát infokommunikációs technológiai adathordozók felhasználása is segítheti.”

A konzultáció „az elsajátítandó ismeret átadását, megerősítését elősegítő, a képzésben részt vevő felnőtt(ek) és az oktató, tutor közötti megbeszélés, amely elektronikus úton is megvalósulhat”.

Azért idéztem terjedelmesebben a törvényi szabályokat, mert ezzel is rá szeretnék mutatni arra, hogy a világhálós lehetőségek milyen formában jelennek meg a felsőoktatásban, pontosabban a képzési formák tekintetében. Akárcsak a tudományos kutatás lehetőségeinél, az online módszerek itt is elérhetnek egy, a paradigmaváltáshoz szükséges kritikus tömeget.

A magyar felsőoktatásban tehát megállapítható, hogy lehetséges olyan képzést szervezni, amelyben a hallgató és oktató „interaktív kapcsolata” már a világhálón valósul meg. A Magyar Akkreditációs Bizottság a távoktatásos formát támogatja is, minőségi elvárását úgy írja le, hogy „biztosítani kell azt, hogy a hagyományos oktatási formákkal azonos tartalmú és értékű diploma kerüljön kiadásra”.¹⁵

A távoktatási formát tekintve természetes előnyként említhetjük, hogy az a nagy távolságok leküzdésének költségeit megspórolja. A távolságot nem csak kilométerben mérve, hanem minden olyan akadályban, ami nehezíti, hogy a hallgató teljes idejű, nappalis képzésben vegyen részt. Ez természetes szempont, ha család/munka mellett tanulunk, vagy olyan intézmény képzését szeretnénk elvégezni, amelyik nagyon messze van. Mindezzel egyéb költségeket spórolhatunk, úgymint szállás vagy a képzést nyújtó intézmény számára az infrastruktúra (termek, rezsi stb.) fenntartása. Vitathatatlan, hogy a táv- vagy online oktatás az előnyeivel segíti a hozzáférést a felsőoktatási és felnőttképzéshez, ezért munkaerő-piaci (LLL stb.) hasznai is számításba veendők.

Kritikus véleményeket is találunk azonban bőven. Az ilyen képzések nagyban függenek a technológiától: kérdéses, hogy tudják-e azt használni a hallgatók. Kellő számítógépes, szoftveres képességgel bírnak-e, vagy technikai nehézségek miatt lemaradnak, kimaradnak? Maga a technikai támogatás is rendkívül kényes, műszaki problémák könnyen, tantermi oktatásnál (ha a résztvevők fizikai megjelenése biztosított) könnyebben béníthatják a tanmenetet. Klasszikus kifogás, hogy a tradicionális képzésekhez képest a hallgató nincs „szem előtt”. Ez nem elsősorban fegyelmi kérdés (a képzés sok rugalmasságot enged, ez a lényege), hanem felmerülhet a személyes teljesítményértékelés nehézsége; illetve a gyengébbek segítése. Ebben a képzési formában ugyanis valójában csak az önálló tanulásra képes, erősen motivált, idejükkel jól gazdálkodó személyek sikeresek.¹⁶

Nyilvánvaló, hogy a számonkérési módszerek különös jelentőséggel bírnak a minőség tekintetében. A világhálón, meghatározott időtartamban nyitott felületen, de mégis odahaza vizsgázni – a legszebb rugalmasság, amit a távoktatás kínálhat. No de ez olyan kérdezési módszert igényel, amelynél kalkulálni kell a különféle segítség igénybevételét (internetes keresők, képzett személyek stb.). Máskülönben pedig arról is meg kell győződni, hogy a tesztet az illető hallgató írta-e meg, s nem más. Ezért valójában a számonkérési alkal-

¹⁵ A MAB 2012/7/III/5. sz. határozata. VII. pont. [A MAB akkreditációs elvárásai, szakmai bírálati szempontjai (SzBSz) alapképzési szakok indításának véleményezésében.]

¹⁶ PETÁKNÉ: i. m. 34.

makra a hallgatóknak el kell látogatniuk a felsőoktatási intézménybe vagy egy kijelölt vizsgahelyre.¹⁷

Itt térek vissza a fentebb érintett szakdolgozat-plagizálás kérdéskörére. A dolgozat elkészítése során gyakori konzultációkkal, a hallgató valós témavezetésével bizonyosodhat meg igazán az oktató, hogy a hallgató dolgozata saját munkája. Amennyiben a témaegyeztetés és a dolgozat leadása között eltelt hónapokban nem történt érdemi konzultáció, a kész dolgozat valódi íróját tekintve több kételyünk is támadhat (vö. az online szöveglopás könnyedségét, a bér-szakdolgozatíratást).¹⁸

2.4. Hová lesznek a személyes kapcsolatok?

Az oktatók-hallgatók közreműködése külön érdekes szempont a világháló segítségével folytatott képzésekben. A rendelkezésre álló interakciós felületek (e-mail, fórum, chat stb.) könnyítést jelentenek-e az oktatói munkában? A „rendelkezésre állás” időközei, időtartama behatárolhatja a hallgatók megfelelő információszerzését (természetesen a nappali képzés esetén is változatos az oktatók „elérhetősége”). A felsőoktatási törvény által definiált „tanóra” egyébként mint munkáltatói foglalkoztatási követelmény is megjelenik, az online oktatói aktivitás ellenőrizhetősége, a kommunikációs felületek naplózása nyomán egyszerűbbnek tűnhet (hány választ adott meghatározott időtartamon belül stb.), bár a rugalmasság ezen az oldalon is kockázatokkal járhat. Az online/távoktatásos képzés mekkora interaktivitást foglal magában? A hallgató és oktató közötti párbeszéd valós-e? Kap-e érdemi választ a világhálón kommunikáló hallgató? Azt milyen gyorsan kapja meg? A technikai feltételek vagy a „kurzusra” jelentkezettek egy oktatóra jutó magas száma akadályozhatja a megfelelő időben való válaszadást.

Már nem is egyértelműen poén az az anekdota, amelyben a pesti professzor videóra vett előadását küldte postán maga helyett vidékre a hallgatóknak. Miből is kap kevesebbet az a hallgató, aki ezt látta? A tradicionális kérdés, szemtől szembe kommunikációs lehetőség? Az anekdota idejében még nem volt elterjedt a világháló annyira, hogy annak útján lehetett volna kérdezni – erre a következő heti előadás után nyílt lehetőség. Ma már természetes eleme az e-learning tananyagoknak egyes ismeretek felvett előadásban, videón való közvetítése, párosítva az online felületen való kérdés-konzultáció lehetőségével.

Sokan nemcsak az oktató-hallgató személyes kapcsolatot hiányolják, hanem a hallgatói életet, a szocializációs terepet és az így kialakuló kapcsolati tőkét, ezek csak részben építhetők online felületeken, közösségi oldalakkal.

¹⁷ Lásd például a Széchenyi István Egyetem tanulmányi és vizsgaszabályzatának 68. § (1)–(4) bek.

¹⁸ <http://www.origo.hu/allas/20110218-kiszervezett-szakdolgozatiras-mennyit-ker-a-beriro.html>, 2015.04.30.

Hozzátehetjük azért, hogy ezek a világhálós közösségi fórumok mégis természetes módon képezik a felsőoktatás valamennyi képzése tekintetében az egyetemi polgárok közösségi és szakmai életének, kommunikációjának, tapasztalat-megosztásának fontos részét. Az online közösségi felületek lehetőséget kínálnak jegyzetek, felhívások megosztására, továbbá olyan informális diskurzusokra, amelyek szocializálják a hallgatókat, véleményeket osztanak meg képzésekről, oktatókról, vizsgákról. A világháló anonimitása kellő bátorságot ad, hogy a hallgató őszintén (még ha nem is objektíven) értékelje oktatóit, vö. a híres-hírhedt *Mark My Professor* oldalt.¹⁹

2.5. Online diplomák

A távképzési módszertan előnyei már globálisan is ismertek, s üzletágszerű intézményi kínálattal²⁰ találkozunk. Az online kurzusok tekintetében újdonságot igazán az ingyenesen elvégezhető, teljesen távképzések és az értük kapható diplomák jelentenek. Ezek elnevezésére a MOOC betűszó terjedt el, ami annyit tesz, mint „Massive Open Online Courses”, tehát nyitott, online és tömeges „részvételt” engedő kurzusok. Ezek kínálatában már nagynevű egyetemek is szerepelnek (Yale, Harvard stb.),²¹ de találunk összeállításokat áldiploma-gyárakról²² is. Az ilyen diplomák megszerzésére ráfordított idő egészen sok is lehet, ezért előzetesen nem árt felmérni, mit is szeretnénk kezdeni az ilyen képzettségünkkel. Ha a hazai egyetemi körökben (pl. továbbtanulás alapjául) vagy szakmai karrierhez „papírként” és nem csak a megszerzett kompetenciaként szeretnénk használni, ahhoz honosítás/elismerés szükséges. Ehhez maga az oktatási hivatal és az egyetemek is szigorúan állnak hozzá, érdemi vizsgálatot folytatva²³ a képzést nyújtó intézményről, és arról, hogy a képzés is akkreditált-e az adott országban.²⁴

Noha ez még önmagában nem teljes biztosíték a minőségi elvárások beteljesülésére, de annyit jelez, hogy az online diplomák mögött ott áll, hasonlóan az online tudományos fórumokhoz, a klasszikus képzési formákban korábban elért kiválóság – mint aranytartalék.

¹⁹ <http://www.markmyprofessor.com/>, 2015.04.30.

²⁰ http://eduline.hu/felsooktatas/2014/9/25/A_25_legjobb_ingyenes_oktatasi_oldal_7_SYHO4, 2015.04.30.

²¹ http://www.bdpa-detroit.org/portal/index.php?Itemid=20&catid=29:education&id=57:moocs-top-10-sites-for-free-education-with-elite-universities&option=com_content&view=article%20, 2015.04.30.

²² <http://www.geteducated.com/college-degree-mills/161-college-degree-or-diploma-mill>, 2015.04.30.

²³ http://eduline.hu/kozoktatas/2009/5/21/20090521_hozott_anyagbol, 2015.04.30.

²⁴ http://www.oktatas.hu/kepesitesek_elismertetese/kulfoldon_szerzett_oklevelek/felsofoku_oklevel, 2015.04.30.

Felhasznált irodalom

- ECO, UMBERTO: *Hogyan írjunk szakdolgozatot?* Budapest, 1996, Kairosz.
- FORGÓ SÁNDOR: Az új média és az elektronikus tanulás. *Új Pedagógiai Szemle*, 2009. 8–9. sz. 91–96.
- PETÁKNÉ BALOGH ANIKÓ: *Az e-learning szerepe a felsőoktatási intézmények tudásmenedzsment rendszerében*. Doktori értekezés (Szent István Egyetem, Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola). Gödöllő, 2014.
- WILLIAMS, JEREMY B. – GOLDBERG, MICHAEL: The evolution of e-learning. In *Proceedings of Australasian Society for Computers in Learning in Tertiary Education Queensland University of Technology*. Brisbane (Australia), 2005, 725–728.